

VERSLAG LUSTRUM NJCM

‘Mensenrechten in de 21e eeuw: uitdagingen en de rol van belangenorganisaties’

DOI | 10.54194/NTM.22102

© Author(s); licensed under Creative Commons Attribution 4.0

De onderstaande verslagen zijn opgenomen in de volgorde overeenkomstig met het programma van de dag.

1 Keynote speech

Wim Geerts, Mensenrechtenambassadeur

Goedemorgen allemaal! Dank je wel Veronika voor je vriendelijke woorden. En dank voor de gelegenheid hier vandaag te spreken. Allereerst wil ik u allen hartelijk feliciteren met het vijftigjarig jubileum van het Nederlands Juristen Comité voor de Mensenrechten. Een moment om bij stil te staan en te vieren, en om vooruit te kijken. Om onszelf de vraag te stellen hoe we mensenrechten vanuit onze verschillende rollen nog beter kunnen beschermen en bevorderen, en hoe we dit kunnen blijven doen, nu steeds meer donkere wolken zich samentrekken boven het internationaal-politieke landschap.

De staat van de mensenrechten – in cijfers

Om maar op zijn Nederlands met de deur in huis te vallen: met de mensenrechten is het slecht gesteld. De toon wordt gezet door de machtspolitieke bedreiging van de internationale rechtsorde. Met de illegale invasie van Oekraïne door Rusland heeft Poetin ons continent teruggeslingerd naar een tijd van oorlog. Naar een tijd waarin niet het recht, maar het recht van de sterkste prevaleert.

Hier een paar cijfers die deze trend illustreren:

- Tachtig procent van de wereldbevolking woont in landen waar fundamentele vrijheden en mensenrechten worden beperkt.
- 2023 was het achttiende jaar op rij waarin burgerrechten wereldwijd terrein verloren.
- Vorig jaar werden in 52 landen burgerlijke en politieke rechten verder ingeperkt.
- In 2023 leefden minder mensen in een democratische rechtsstaat dan in 1985.
- Er zijn 117 miljoen gedwongen ontheemden: mensen die huis en haard hebben moeten verlaten vanwege oorlog, conflict, instabiliteit of vervolging. Dit aantal is grofweg verdrievoudigd sinds begin deze eeuw.

Deze cijfers liegen er niet om.

Mensenrechtenschendingen wereldwijd – voorbeelden voorbij de cijfers

Tegelijkertijd zijn cijfers een zeer beperkte manier om menselijk leed te vangen. Cijfers tonen niet wat het betekent voor vrouwen in Afghanistan om zowel figuurlijk als, sinds kort letterlijk, hun stem niet te mogen laten horen in de publieke ruimte. Cijfers vangen niet de schaal van het menselijk leed in Gaza, Libanon, en Israël, waar het aantal burgerslachtoffers dagelijks toeneemt sinds de spiraal van dodelijk geweld een jaar geleden werd aangewakkerd. Cijfers hebben weinig waarde voor mensenrechtenverdedigers en journalisten die verdwijnen, in martelkamers belanden of zonder eerlijk proces in een gevangenis terechtkomen. Voor mensen die vechten voor vrijheid, zelfbeschikking, mensenrechten en de rechtsstaat. Mensen als Aleksej Navalny, Mahsa Amini, en Cao Shunli. Namen die we niet zullen vergeten. Omdat zij de ultieme prijs betaalden.

Cijfers vangen ook niet het verdriet en de eenzaamheid die LHBTIQ+ jongeren wereldwijd voelen, omdat ze in haatcampagnes te horen krijgen dat ze er niet mogen zijn. Hoe het voelt om gepest of vervolgd te worden, louter en alleen om wie je bent, hoe je je kleedt, of van wie je houdt. Hoe haat doordringt in de haarvaten van de samenleving en als een wildvuur over de wereld trekt, en vaak gepaard gaat met wetgeving die zich richt tegen minderheden. In Oeganda, Ghana en Irak, en dichterbij huis in Hongarije, Bulgarije en Georgië.

Aanval op mensenrechten- en belangenorganisaties

Deze haat keert zich ook steeds meer tegen maatschappelijke organisaties en democratische instituties zélf. Zij worden steeds vaker afgeschilderd als vijanden van het volk, of instrumenten van een kwaadaardige elite. Steeds vaker zijn mensenrechtenverdedigers, journalisten en experts zelf het doelwit van ondermijnende krachten. Enkel en alleen omdat ze onafhankelijk advies geven, zaken agenderen, dingen kritisch in perspectief plaatsen.

Wat doet Nederland?

Dat zijn dan ook groepen die Nederland ondersteunt, via onze programma's en mensenrechten-diplomatie. Om verandering van binnenuit, waar dat kan, te ondersteunen. Via het Mensenrechtenfonds uit Den Haag en onze ambassades, waarmee we organisaties steunen die werken aan persvrijheid, vrijheid van meningsuiting, vrijheid van religie en levensovertuiging, gelijke rechten voor vrouwen en meisjes, en gelijke rechten voor LHBTIQ+ personen. Hierop hebben we decennialange expertise, en kunnen we onze invloed aanwenden om resultaten te behalen. En ook op het tegengaan van straffeloosheid heeft Nederland recht van spreken. Als gastland van hoven als het Internationaal Strafhof en het Internationaal Gerechtshof. Met creatieve oplossingen proberen we gerechtigheid te krijgen voor slachtoffers van internationale misdrijven.

Zo heeft Nederland samen met Canada Syrië aansprakelijk gesteld voor foltering, en samen met Duitsland, Canada en Australië Afghanistan voor schending van het Vrouwenverdrag. Jaarlijks reikt Nederland de Mensenrechtentulp uit aan een moedige mensenrechtenverdediger, waarmee capaciteitsopbouw en een geldbedrag gepaard gaan. Sinds een aantal jaar worden deze prijzen ook op lokaal niveau door onze ambassades uitgereikt.

Onze ambassades ondersteunen mensenrechtenverdedigers. Bijvoorbeeld door rechtszaken bij te wonen, zodat het gastland weet dat de internationale gemeenschap meekijkt. En in bilaterale

dialogen kaarten we mensenrechten aan. Dat doe ik bijvoorbeeld tijdens mijn landenbezoeken, na eerst met het lokaal maatschappelijk middenveld gesproken te hebben. Zo neem ik hun perspectief en boodschappen mee richting de autoriteiten, waar ze zelf niet altijd toegang toe hebben.

Het eerlijke verhaal met betrekking tot bezuinigingen

Die diplomatieke steun blijven we bieden. Maar op financieel gebied zal er wel het nodige veranderen. Door bezuinigingen zullen we nog kritischer moeten kijken naar waar we onze instrumenten inzetten, want we hebben te maken hebben met een bezuinigingsopdracht én een taakstelling. Dat betekent dat er pijnlijke keuzes gemaakt moeten worden. We zullen het met minder mensen en minder middelen moeten gaan doen. We staan in contact met partners en gelijkgezinde landen over de koers die Nederland vaart, zodat die keuzes niet als een donderslag bij heldere hemel komen en ingebed worden in een bredere strategie. Nederland zal keuzes maken in samenspraak met partners en zo hopelijk de pijn kunnen verzachten.

Misinformatie en desinformatie / AI

Onze inzet blijft essentieel. Met de opkomst van nieuwe technologieën, zoals kunstmatige intelligentie, komen er alleen maar meer uitdagingen op ons pad. We zien, óók in ons land, toenemende vijandigheid tegen belangenorganisaties en ambtsdragers die zich inzetten voor mensenrechten. Ook in ons land vervagen normen, door groeiende polarisatie, ongelijkheid en desinformatie op het internet. Kijk naar de bedreigingen van Nederlandse politici, de aanval op het COC-kantoor in Eindhoven, de toegenomen meldingen van discriminatie tegen moslims en LHBTIQ+-ers, en toegenomen antisemitisme. We kunnen deze signalen uit onze eigen samenleving en de ontwikkelingen wereldwijd niet los van elkaar zien.

Neem de opkomst van generatieve AI, waarmee iedereen in een mum van tijd nepbeelden kan produceren en verspreiden. Dit knaagt aan het vertrouwen van burgers in de overheid, en van mensen onderling.

Desinformatie heeft bijgedragen aan de giftige sfeer rond de huidige en vorige Amerikaanse presidentsverkiezingen en de diepe polarisatie in dat land verder verscherpt. Desinformatie heeft een rol gespeeld in het Brexit-referendum en bijgedragen aan het vertrek van het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Uni. Desinformatie en de verspreiding van haat online zijn ten diepste een mensenrechtENZAAK. We mogen deze schuivende normen niet normaal gaan vinden. Online haat vertaalt zich vaak in offline gedrag. De donkerste dagen van de geschiedenis tonen aan wat er kan gebeuren als minderheden uitgesloten worden, instituties uitgehold, en de rechtsstaat ondermijnd.

Repressie online – link naar China ervaringen

Om een herhaling van donkere verledens te voorkomen moeten we die instituties – en het open publieke debat – beschermen. Maar steeds meer landen ontzeggen hun burgers juist de toegang tot vrije en betrouwbare informatie, zowel online als offline. In landen zoals Rusland is bijvoorbeeld geen onafhankelijk nieuws meer te vinden. Of Iran, waar met technologie geautomatiseerd de hijab-wet wordt gehandhaafd. En China, waar technologische surveillance geperfectioneerd

lijkt. Van 2019 tot vorige zomer was ik ambassadeur van Nederland in China, dat was een goede voorbereiding op mijn functie als mensenrechtenambassadeur. Ik heb als Nederlands ambassadeur in China van binnenuit ervaren hoe het is om een samenleving te hebben waar mensen niet kunnen zijn wie ze zijn, niet kunnen zeggen wat ze willen en 24/7 in de gaten worden gehouden.

Link naar multilaterale speelveld/internationale rechtsorde

Ook hier geldt: dit blijft niet in hun binnenlanden. Wat in Beijing en Moskou wordt besloten, heeft impact op de internationale rechtsorde. Landen als Rusland en China is er veel aan gelegen om de regels daarvan te herschrijven, en ze moedigen andere landen aan hetzelfde te doen. Steeds meer landen keren zich af van multilaterale samenwerking en de implementatie van mensenrechtenverdragen. Die erosie is niet in ons belang. Want een wereld die zich afkeert van afspraken, mensenrechten en samenwerking, is een wereld die zich beweegt richting het recht van de sterkste.

Niet alles is doom en gloom

Tot dusver heb ik een behoorlijk zwartgallig verhaal afgestoken. Dat is helaas ook nodig, want de mensenrechten, democratische rechtsstaat en internationale rechtsorde verkeren wereldwijd in zwaar weer. Tegelijkertijd schijnen er gelukkig ook zonnestralen. Er wordt wel degelijk ook vooruitgang geboekt op mensenrechten.

Pas vijftig jaar geleden de-classificeerde de Wereldgezondheidsorganisatie homoseksualiteit als ziekte. Vandaag de dag mogen paren van hetzelfde geslacht in 36 landen trouwen. Het aantal landen waar homoseksualiteit strafbaar is, neemt elk jaar af. En vrouwen kunnen in aanzienlijk meer landen deelnemen aan de arbeidsmarkt dan in het jaar waarin uw organisatie werd opgericht.

Hoewel het ICC op dit moment zwaar onder druk staat, blijft het aantal verdragspartijen toenemen. Begin dit jaar is Armenië toegetreden en naar verwachting zal Oekraïne het Statuut van Rome op korte termijn ratificeren. Sinds de inwerkingtreding van dat Statuut in 2002 is het aantal verdragspartijen meer dan verdubbeld: van zestig naar 124.

En het is ook nog steeds mogelijk om samen tot nieuwe internationale afspraken te komen. Enkele weken terug kwamen wereldleiders bij de VN in New York bijeen en tekenden het *Pact for the Future*, een belangrijke overeenkomst waarmee we gezamenlijk toewerken naar een duurzamere wereld. Het is een kleine stap, maar het is een stap. En de lange mars van vooruitgang bestaat uit heel veel van dit soort kleine stappen.

Hoe verder we uitzoomen, hoe duidelijker het wordt dat de mensheid er wel degelijk op vooruit gaat. Dus laten we vooral ook oog houden voor die langzame maar gestage lijn omhoog. De geschiedenis heeft een lange adem. En juristen, dat weet u als geen ander, hebben dat gelukkig ook.

Van uitdagingen naar oplossingen

Wij hebben wel degelijk een positieve rol te spelen. Vooral op drie gebieden waar Nederland en Nederlandse belangenorganisaties sterk in zijn.

Ten eerste in het bouwen van allianties en bruggen. In de multilaterale arena, tussen experts, tussen de overheid, maatschappelijke organisaties en de samenleving. In veel landen durven ze alleen maar te dromen van hoe wij de mensenrechtendialoog tussen maatschappelijk middenveld en de overheid hebben georganiseerd, bijvoorbeeld via het Breed Mensenrechtenoverleg. Blijf elkaar dus opzoeken. Want samenwerking is onze kracht – juist als het moeilijk wordt.

Ten tweede in het aankaarten van schendingen via het internationaal recht. Ik ben onder de indruk van de expertise en creativiteit van Nederlandse juristen, onderhandelaars en diplomaten om onrecht op de internationale agenda te houden. Of het nou gaat om het tegengaan van straffeloosheid in Oekraïne, waar Nederland op verzoek van Oekraïne een voortrekkersrol speelt op punt zeven van president Zelensky's tienpuntenplan voor vrede, of om het verbeteren van onderzoek naar en vervolging van conflict-gerelateerd seksueel geweld. Blijf die slimme manieren gebruiken om mensenrechten te agenderen, en blijf die ideeën delen.

Ten derde is Nederland sterk in het delen van kennis. Nederlandse belangenorganisaties hebben decennialange ervaring, expertise en netwerken opgebouwd. Capaciteiten die we kunnen delen met organisaties wereldwijd, die in een andere fase van deze ontwikkeling zijn. Bijvoorbeeld door technische uitwisseling en bezoekersprogramma's tussen nationale mensenrechtenorganen. Waarmee we van elkaar leren en ook wij nieuwe perspectieven op lokale implementatie van mensenrechten krijgen.

Ik rond af. En dat doe ik hier in Leiden, waar de hoogleraar Cornelis van Vollenhoven ruim een eeuw geleden al schreef dat Nederland een roeping had de internationale rechtsorde te bevorderen. Die roeping is verankerd in onze Grondwet. Daar mogen we trots op zijn. Ik ben ook trots namens Nederland de Mensenrechtenambassadeur te zijn. Maar eigenlijk is dat geen unieke functie. Want iedereen die hier aanwezig is, is een ambassadeur voor de mensenrechten. Door het werk dat u doet, door de verbinding die ook u maakt met het buitenland. Dus blijf die blik naar buiten houden. Juist in tijden waarin velen de blik naar binnen keren is dit extra belangrijk. Blijf het belang van mensenrechten delen met uw omgeving. Niet alleen met gelijkgezinden, de *usual suspects*. Juist ook met mensen die daar verder vanaf staan. Voer dat ongemakkelijke gesprek, in begrijpelijke taal, met oog voor het standpunt van een ander. Als we dat blijven doen, vertrouw ik erop dat we samen deze storm doorstaan, en dat mensenrechten ook in de rest van de 21^e eeuw onmisbaar zullen blijven voor het bevorderen van veiligheid, stabiliteit, welvaart en welzijn. Dank u wel.

2 Eerste ronde sessies

2.1 Sessie A: De 'activistische' rechter in klimaatzaken in Nederland en Europa

Georganiseerd door: NJCM-Werkgroepen Europees Recht en Verdragsrapportages

Panelleden: Egbert Myjer, Antoine Buyse, Floris Tan

De NJCM-werkgroepen Verdragsreportages en Europees recht organiseerden een seminar met de titel 'De 'activistische' rechter in klimaatzaken in Nederland en Europa'. Aanleiding hiervoor was dat rechters in Nederland en Europa steeds nadrukkelijker worden gevraagd om beleid van overheden te corrigeren en soms te beïnvloeden. Dit is duidelijk zichtbaar in zaken over klimaatverandering, zoals het arrest van de Hoge Raad in de *Urgenda*-zaak of het recente

Klimaseniorinnen-arrest van het EHRM. Op grond van internationale klimaatafspraken legden rechters overheden op om hun beleid aan te passen op grond van dreigende schendingen van onder andere artikelen 2 of 8 van het EVRM. In dit verband speelt, vooral in civiele zaken zoals de *Urgenda*-zaak, mede een rol dat overheden de internationale klimaatafspraken en *Intergovernmental Panel on Climate Change* (IPCC)-rapporten volmondig erkennen, maar dat wetgeving en beleid onvoldoende blijkt om de gestelde doelen te behalen.

Het panel bestond uit drie sprekers, Egbert Myjer, mede-oprichter van het NJCM en oud-rechter van het EHRM; Antoine Buyse, hoogleraar rechten van de mens in multidisciplinair perspectief aan de Universiteit Utrecht, en Floris Tan, senior *legal associate* bij het *Climate Litigation Network*. Floris Tan belichtte het thema vanuit het perspectief van de eiser, Egbert Myjer belichtte het thema vanuit het perspectief van de rechter en Antoine Buyse schetste een overkoepelend rechtstatelijk perspectief. Moderator was Lianne Baars, lid van de werkgroep Verdragsreportages en promovendus aan de Universiteit Leiden op het thema *Climate Change before International Human Rights Courts and Bodies: Towards Procedural Justice*.

Aan bod kwam de vraag wat de klimaatzaken zeggen over de rol van de rechter. Het gaat immers om zaken waarin grote maatschappelijke belangen centraal staan en waar bestaande wetten en verdragen vaak geen klare antwoorden bieden. Voorts werd onderzocht hoeveel ruimte belangenorganisaties wordt geboden om naar de rechter te stappen en hoe terecht de kritiek is op de ‘activistische’ rechter als het gaat om het voorkomen van schadelijke klimaatverandering.

Betreffende de laatste vraag bestond consensus dat de rechters ook in klimaatzaken blijven binnen hun mandaat en hun rol. Egbert Myjer verwoordde dit treffend door te stellen dat rechters de staat enkel houden aan de beloftes die de staat eerder zelf plechtig heeft afgelegd in mensenrechten verdragen. Hij haalde daarbij de artikelen 19 en 49 van het EVRM aan, alsook de *Reykjavik Declaration* uit 2023 waarin de lidstaten erkenden dat meer inspanningen noodzakelijk zijn voor de bescherming van het klimaat. Betreffende de rol van belangenorganisaties werd duidelijk dat hier nog steeds drempels gelden. Het EHRM heeft bijvoorbeeld niet alle eisers ontvankelijk verklaard.

Floris Tan wees erop dat het ‘klimaatbudget’ steeds meer opraakt, maar het beleid achterblijft bij de beloftes en bij wat noodzakelijk is. Het is daarom logisch dat burgers zich tot de rechter wenden voor bescherming. Antoine Buyse lichtte toe dat kritiek op rechters van alle tijden is, maar dat de argumenten niet overtuigen. Rechters beslissen op grond van verplichtingen die lidstaten zelf zijn aangegaan en op grond van (zeer) breed erkende wetenschappelijke inzichten.

De focus lag op de klimaatzaken die werden voorgelegd aan het EHRM en de Nederlandse rechter, daarnaast kwamen ook de klimaatzaken voor het *International Tribunal for the Law of the Sea* aan bod.

2.2 Sessie B: Representatie van maatschappelijke organisaties bij de totstandkoming van beleid en wetgeving over data-gedreven technologieën

Georganiseerd door: NJCM-Werkgroep Mensenrechten & Technologie

Gast expert: Judith Blijden

Tijdens deze workshop zijn de volgende vragen aan de orde gekomen: Waarom is het van belang dat bij het ontwikkelen van beleid en wetgeving op dit gebied de juiste partijen worden betrok-

ken? Kunnen we deze partijen identificeren? In hoeverre gebeurt dit? Waarom niet? Wat is nodig om de juiste representatie te realiseren? Welke rol wordt daarmee opgepakt?

Allereerst hebben we samen teruggeblikt op wat er de afgelopen jaren fout ging bij de inzet van data gedreven technologieën. We hebben gezien dat dit onder meer aan de orde was bij SyRI, de Toeslagenaffaire, Buitenlandse zaken en de visum toewijzingen en DUO. Wat daarbij sterk opvalt is dat het steeds bepaalde groepen zijn die geraakt worden door onjuiste toepassingen van de technologie.

Op de vraag waarom het keer op keer fout gaat identificeerden we een aantal vragen. Gaat het om: te weinig transparantie en te weinig uitlegbaarheid? Of omdat er te weinig impact assessments zijn? Of ligt het probleem bij *'Computer says no'*? Ligt het probleem misschien bij te veel focus op het inzetten van data gedreven technologieën voor sociale zekerheid, fraude en handhaving? Kan het ook zijn dat we valkuilen vooral bekijken vanuit een technisch probleem? En ten slotte: is er misschien gebrek aan de juiste representatie bij totstandkoming van beleid en wetgeving? We hebben dit laatste punt tijdens de workshop verder opgepakt. Dus: hoe zit het dan met de representatie?

Uit een onderzoek van het *European Center for Non-profit Law* (ECNL) blijkt dat maatschappelijke organisaties onvoldoende zijn betrokken bij de totstandkoming van het Nederlandse Strategisch Actieplan voor Artificiële Intelligentie (SAPAI). Het bestaande internetconsultatiemechanisme is niet gebruikt en volgens het ECNL is er ook niet proactief contact gezocht met maatschappelijke organisaties die de technische aspecten van AI misschien niet begrepen, maar wel expertise zouden kunnen leveren op het gebied van de impact die AI heeft op de mensenrechten. Dat er niet of onvoldoende naar maatschappelijke organisaties – die gemarginaliseerde of andere kwetsbare groepen vertegenwoordigen – is uitgereikt, vindt het ECNL bezwaarlijk omdat juist deze groepen de negatieve effecten van AI-systemen ondervinden. Uit het onderzoek blijkt verder dat de regering het een uitdaging vond om belanghebbenden uit het maatschappelijk middenveld te identificeren en aan tafel te brengen.

We zijn kort ingegaan op de opzet van de AI ACT waarna we ook signaleerden dat de implementatiefase het moment is om vanuit het mensenrechtenkader nog invloed uit te oefenen. Daarmee zijn een aantal belangrijke punten gemoed. Denk aan: Voorkomen dat regels versoepelen, dat mazen in de wet vergroten en voorkomen dat de uiteindelijke effectiviteit van de wet wordt beperkt. Het is daarbij goed om te weten dat er ruimte is voor lidstaten om strengere regels toe te passen.

Vervolgens stelden we ter discussie dat representatie van maatschappelijke organisaties nog een belangrijke betekenis kan hebben voor mensenrechten, bijvoorbeeld dat verboden op de schadelijkste AI-systemen, zoals biometrische identificatie op afstand (RBI), strak worden getrokken. Daarnaast is het wellicht een optie dat uitzonderingen op het gebied van nationale veiligheid en migratie ter discussie worden gesteld.

Tot slot concludeerden we dat om tot de goede representatie te komen, een aantal elementen onmisbaar zijn, zoals: openheid en transparantie van besluitvormingsprocessen; participatieve mechanismen die toegankelijk en inclusief zijn voor gemarginaliseerde individuen en groepen; onbelemmerde en tijdige toegang tot informatie die proactief wordt verspreid; en voldoende financiële en personele middelen voor maatschappelijke organisaties om deel te nemen aan het proces van representatie.

2.3 Sessie C: Opvang van vreemdelingen in Nederland: uitdagingen, vooruitblik en reflectie op rol van belangenorganisaties

Georganiseerd door: NJCM-Werkgroep Asiel & Migratie (voorheen Vreemdelingenrecht)

Sprekers: Corine Dijkstra, Sadhia Rafi, Karen Geertsema

Op het vijftigjarige lustrum van het NJCM op 10 oktober 2024 vond het door de werkgroep Asiel- en Migratierecht georganiseerde rondetafelgesprek plaats. Het onderwerp van dit gesprek was de opvang van asielzoekers in Nederland. In de inspirerende locatie van het Wereldmuseum in Leiden reflecteerde werkgroepvoorzitter Thijs Toonen op de grote uitdagingen in de opvang van asielzoekers in Nederland de komende jaren, de rol van belangenorganisaties en succesvolle praktijkvoorbeelden. Hij ging in gesprek met Corine Dijkstra (bestuursadviseur bij het Centraal Opvang Asielzoekers (hierna: COA), Sadhia Rafi (Programmamanager Strategisch Procederen bij VluchtelingenWerk Nederland, hierna: VWN) en Karen Geertsema (universitair docent Rechtssociologie en Migratierecht bij Radboud Universiteit). In het aanpakken van mensenrechten-uitdagingen in de opvang spelen belangenorganisaties en ngo's een onmisbare rol door cruciale ondersteuning te bieden, zoals voedselvoorziening, onderdak en juridische bijstand. Ondanks deze inspanningen blijft de opvangcapaciteit ernstig tekortschieten met als gevolg het aanhouden- de tekort aan opvangplekken en omstandigheden in opvangcentra die niet voldoen aan minimale mensenrechtennormen.

Het COA

Corine Dijkstra reflecteert op de grote uitdagingen waarmee de opvang van asielzoekers de komende jaren zal worden geconfronteerd. Ze identificeert drie pijlers: 1) Langdurig verblijf en het steeds drukker worden in tijdelijke opvanglocaties: Het verblijf in tijdelijke opvanglocaties duurt steeds langer, mede omdat een groot aantal statushouders niet kunnen doorstromen naar permanente huisvesting. Dat legt een enorme druk op de voorzieningen en leidt tot structurele problemen. 2) Politieke nadruk op veiligheid en repressie: De huidige politieke context legt de nadruk op veiligheid en dat resulteert in een focus op repressieve maatregelen. Dit roept de vraag op waar de grens van repressie ligt. 3) Het twee-statusstelsel: Dit stelsel, waarbij een groep asielzoekers subsidiaire bescherming krijgen terwijl de andere groep als vluchtelingen worden erkend, leidt tot een verschil in rechten tussen verschillende groepen statushouders. Het recht op gezinshereniging zou bijvoorbeeld worden beperkt tot erkende vluchtelingen, terwijl dat recht voor subsidiair beschermden (tijdelijk) wordt onzeggd.

Verder benadrukt Dijkstra de rol van het maatschappelijk middenveld in de opvang van asielzoekers. Ze wijst erop dat het van groot belang is om niet mee te gaan in politieke retoriek en terminologie, zoals 'kansarmen' en 'overlastgevend', die soms in rapporten en beleidsstukken worden gebruikt. Het maatschappelijk middenveld en het COA moeten consequent aangeven dat dergelijke termen onacceptabel zijn. Daarnaast benadrukt Dijkstra dat het COA een belangrijke verantwoordelijkheid heeft in het delen van uitvoeringsverantwoordelijkheden en het signaleren van knelpunten. Het is essentieel dat het COA tijdig aan de bel trekt bij de Tweede Kamer wanneer wetsvoorstellen en beleidsplannen negatieve effecten hebben op de uitvoerbaarheid. Ze onderstreept ook de groeiende samenwerking tussen verschillende organisaties binnen gemeenten. Denk bijvoorbeeld aan samenwerkingsverbanden tussen VWN en werkgeversorgani-

saties om participatie en werk voor vluchtelingen te bevorderen. Positieve resultaten van dergelijke samenwerkingen verdienen meer aandacht en kunnen als inspiratie dienen voor andere regio's. Toch bestaan er ook obstakels voor het middenveld. Het COA ervaart uitdagingen door de afhankelijkheid van vrijwilligers en de onderbezetting van personeel. Dat kan de effectiviteit van samenwerking en uitvoering belemmeren.

VWN

Sadhia Rafi belicht de cruciale rolverdeling tussen maatschappelijke organisaties en de overheid bij de opvang van asielzoekers en vluchtelingen. Ze wijst erop dat de huidige manier van tijdelijke noodopvang met frequente verhuizingen niet als normaal mag worden beschouwd. Volgens haar is dit een zorgwekkende tendens van gewenning en normalisatie. Het is belangrijk om te reflecteren hoe de ideale opvang er vanuit het mensenrechtenkader uit zou moeten zien. Om te voorkomen dat dergelijke omstandigheden het 'nieuwe normaal' worden, blijft VWN actief de (precaire) situatie in opvanglocaties monitoren en signaleren door middel van rapporten, handleidingen en media-aandacht. Hierdoor krijgt het publiek beter inzicht over de actuele situatie en kunnen beleidsmakers op basis van feiten beslissingen nemen.

Rafi benadrukt dat het recht op opvang een belangrijk mensenrecht is. Bij de inrichting van opvangvoorzieningen spelen verschillende mensenrechten een rol, zoals het recht op adequate levensstandaard (artikel 25 UVRM), het verbod op onmenselijke of vernederende behandeling (artikel 3 EVRM) en andere beginselen uit het Vluchtelingenverdrag, het UNHCR-Handboek en het Unierecht. De opvang moet de menselijke waardigheid waarborgen, met specifieke aandacht voor veiligheid, privacy, gezondheid, adequate levensstandaard en de positie van kwetsbare groepen. Daarnaast is het essentieel dat asielzoekers en vluchtelingen langdurige verblijfsplekken krijgen aangeboden, zodat zij vanaf dag één kunnen integreren in de samenleving. VWN werkt nauw samen met het COA en andere organisaties, zowel om asielzoekers te begeleiden tijdens de asielpcedure, als om de opvangomstandigheden te verbeteren. Hierbij wordt benadrukt dat het bieden van opvang een kerntaak van de overheid is. Maatschappelijke organisaties zoals VWN vervullen een aanvullende rol door te lobbyen voor mensenrechten en druk uit te oefenen om verder te gaan dan de minimumnormen.

De organisatie lobbyt om ervoor te zorgen dat opvanglocaties voldoen aan minimumnormen én meer dan dat. Hierbij hanteert VWN een combinatie van niet-juridische en juridische strategieën. Een voorbeeld hiervan is een eerdere juridische procedure¹ tegen de staat en het COA, waarin onduidelijkheden over de invulling van minimumnormen uit de Opvangrichtlijn werden aangepakt. Hoewel de praktijk nog niet merkbaar is verbeterd, heeft deze uitspraak een belangrijk juridisch kader gecreëerd dat richting geeft aan beleidsmakers en uitvoeringsorganisaties. Procederen wordt door VWN beschouwd als een laatste redmiddel. De organisatie richt zich in eerste instantie op dialoog met overheidsinstanties, zoals het COA en de landelijke politiek. Verder onderstreept Rafi het belang van samenwerking met andere organisaties binnen het maatschappelijk middenveld. Zo bemiddelt VWN tussen overheid en organisaties die activiteiten organiseren om het leven in opvanglocaties te verbeteren, bijvoorbeeld door leuke en educatieve activiteiten voor kinderen aan te bieden.

1 Bijv. Gerechtshof Den Haag 20 december 2022, ECLI:NL:GHDHA:2022:2429 (*VWN tegen de Staat der Nederlanden (Ministerie van Justitie en Veiligheid) en het Centraal Orgaan Opvang Asielzoekers*).

De wetenschap

Karen Geertsema deelt haar visie op het EU-migratiepact en de invloed daarvan op de opvang van vreemdelingen. Ze merkt op dat het Pact slechts beperkte aandacht krijgt in het publieke debat, waardoor er nog onduidelijkheid bestaat over de implementatie op nationaal niveau. Een gezamenlijk implementatieplan zou hierbij een belangrijke stap zijn.

Geertsema onderscheidt twee mogelijke interpretaties van de nieuwe Opvangrichtlijn van het EU-migratiepact. Aan de ene kant, de repressieve benadering. Hierin ligt de nadruk op soberheid, handhaving en een strenger opvangbeleid. Deze interpretatie richt zich op versobering van de opvangstandaarden, het beperken van opvangvoorzieningen en de mogelijkheid om mensen in bewaring te stellen als ze de regels overtreden. Dit perspectief lijkt de overhand te hebben in het huidige politieke debat. Aan de andere kant is er een menswaardige benadering. Geertsema ziet juist potentie in deze benadering die inzet op menswaardige opvang. Waar 'menselijke waardigheid' (artikel 1 van het EU-Handvest) de norm is, wordt dit in het Pact aangevuld met 'adequate' opvang. Deze term wordt specifieker ingevuld met sterkere rechten en uitgebreidere standaarden. Deze benadering verplicht lidstaten onder meer om te zorgen voor toegang tot arbeid, hygiënische producten en sociale zekerheid, evenals de mogelijkheid om taalcursussen te volgen. Bovendien wordt aandacht besteed aan speciale behoeften van asielzoekers. Geertsema pleit ervoor dat deze tweede benadering, vanuit een mensenrechtelijk perspectief, sterker naar voren zou moeten komen in de uitvoering van het Pact. Ze benadrukt dat deze aanpak asielzoekers en vluchtelingen beter ondersteunt in hun integratie en bijdraagt aan een constructieve toekomst.

Geertsema wijst ook op de organisatorische en juridische uitdagingen in Nederland. De afhankelijkheid van tijdelijke noodopvanglocaties leidt tot een ondermaatse opvangkwaliteit. Dit is deels te wijten aan de overvolle bezettingscapaciteit, achterstanden in procedures en het gebrek aan doorstroom van statushouders. Hierdoor is het bestuur gewend aan de dure constructie met tijdelijke noodopvang, en hebben gemeenten moeite om vaste, kleinschalige opvanglocaties te realiseren, onder meer wegens het omgevingsrecht. Er zijn dus uitdagingen om toe te werken naar kleinschalige opvanglocaties in Nederland. De Spreidingswet kan hierin een sleutelrol spelen, maar er blijft spanning tussen de ambitie voor kleinschalige opvang en de inzet op grote opvangcentra, waarbij helaas grote opvangcentra prioriteit krijgen in het beleid. De Opvangrichtlijn uit het Pact biedt een kans om de samenwerking met nationale en lokale overheden te versterken en zo duurzame oplossingen te realiseren, aangezien het een verplichte samenwerking omvat tussen nationale en lokale overheden.

Conclusie

Samenvattend kunnen we concluderen dat er verschillende uitdagingen zijn die gezamenlijk door de overheid en het maatschappelijk middenveld aangepakt moeten worden. De huidige omstandigheden in de opvang en de daarmee samenhangende problemen moeten serieus aangepakt worden, waarbij de praktijk aansluit op de geldende juridische normen. De Spreidingswet en de Opvangrichtlijn uit het EU-migratiepact bieden juridische kaders die kunnen en moeten bijdragen aan de realisatie van duurzame en menswaardige oplossingen in de opvang van asielzoekers en vluchtelingen. Het maatschappelijk middenveld speelt hierbij een belangrijke rol.

3 Tweede ronde sessies

3.1 Sessie A: Toegang tot het recht voor gemeenschappen

Georganiseerd door: Elsa van de Loo en Sofia van Rheenen namens Stichting PILP (Public Interest Litigation Project)

De sessie van PILP stond in het teken van toegang tot het recht voor gemeenschappen. De sessie ving aan met een introductie van PILP – een advocatenkantoor dat is voortgekomen uit de pilot PILP-NJCM en nu als zelfstandige stichting gemeenschappen, bewegingen en activisten steunt in hun strijd voor verandering.

Na deze introductie formuleerden de deelnemers gezamenlijk een definitie voor het begrip strategisch procederen: het strategisch inzetten van een juridisch middel om een bepaald maatschappelijk doel te bereiken. Daarbij werd ook de filosofie van *movement lawyering* aangestipt: een benadering die gemeenschappen, bewegingen en activisten centraal plaatst in de juridische strijd die voor én met hen wordt gevoerd. De deelnemers waren het met elkaar eens dat het voeren van rechtszaken geen doel op zich moet zijn – het is een middel dat kan bijdragen aan het bereiken van de doelen van de beweging.

Vervolgens vond er een discussie plaats over de stelling: ‘In collectieve acties namens gemeenschappen moet de wens van die gemeenschap altijd leidend zijn’. Veel deelnemers vonden deze stelling te ver gaan: advocaten hebben de verantwoordelijkheid hun cliënten te adviseren over de juridisch meest kansrijke strategie. Daarbij kunnen de wensen van hun cliënten niet in alle gevallen de boventoon voeren. De meeste deelnemers konden zich erin vinden dat een goede strategische procedure zowel juridisch zinnig is, als gaat over datgene waar de cliënten willen dat het over gaat.

In de tweede helft van de sessie werd de focus verlegd naar collectieve acties namens gemeenschappen en de obstakels die zich daarbij kunnen voordoen. In dat kader werd stilgestaan bij de Wet afwikkeling massaschade collectieve actie (WAMCA) die op 1 januari 2020 in werking trad om collectieve massaschadeclaims in Nederland mogelijk te maken. Toegelicht werd dat, hoewel het expliciet niet de bedoeling was van de wetgever om ideële acties moeilijker te maken, de WAMCA juridische en praktische obstakels in het leven heeft geroepen voor acties met een ideëel doel. Naast de extra proceshandelingen, vertraging en extra kosten die de WAMCA meebrengt voor ideële belangenbehartigers, leiden de verzwaarde ontvankelijkheidsvereisten in de praktijk ook tot problemen.

In dit kader kwam aan bod dat de WAMCA twee ontvankelijkheidsregimes kent: een licht regime voor ideële acties (oftewel: acties voor een maatschappelijk doel, waarbij geen schadevergoeding wordt geëist) en een zwaar regime voor schadevergoedingsacties (acties met een commercieel karakter, waarbij schadevergoeding wordt geëist). Hoewel het zware regime (met extra eisen ten aanzien van de governance van de belangenorganisatie) daarvoor niet bedoeld is, betogen gedaagden geregeld dat het moet worden toegepast op vorderingen met een ideëel doel. Er zijn rechters die hierin meegaan: zij oordeelden dat bepaalde verklaringen voor recht een ‘opmaat’ kunnen zijn naar schadevergoedingsvorderingen en dat het zware regime daarvoor geldt. Dit zorgt ervoor dat de toegang tot de rechter en de rechtsbescherming van gemeenschappen wordt bemoeilijkt, ten opzichte van het oude regime. Als oplossing werd besproken om het zware regime strikt te beperken tot commerciële schadevergoedingsacties.

Daarnaast kwam aan de orde dat het representativiteitsvereiste sinds de invoering van de WAMCA ook een obstakel blijkt te zijn voor ideële acties. Rechters toetsen onder de WAMCA of de belangenbehartiger in kwantitatieve zin voldoende steun heeft kunnen verzamelen van de gemeenschap waarvoor de belangenbehartiger opkomt. In de politiek klinken geluiden dat deze maatstaf ook (en zelfs strenger) moet worden toegepast op ideële acties, om te voorkomen dat minderheidsstandpunten op een ondemocratische route – via de rechter – worden doorgedrukt.

Besproken werd dat deze kwantitatieve toepassing van het representativiteitsvereiste zich slecht verhoudt tot de aard van ideële acties. Het gaat bij ideële acties vaak om kwetsbare personen die de weg tot de belangenbehartiger niet goed weten te vinden (bijvoorbeeld vluchtelingen of dakloze mensen), of zelfs stemloze belangen (bijvoorbeeld dieren of toekomstige generaties) die feitelijk gezien geen steun voor de belangenbehartiger kunnen uitspreken. Collectieve procedures zorgen ervoor dat ook minderheidsbelangen die in de democratie buiten beeld blijven worden gehoord. Collectieve acties dragen bovendien bij aan gelijke toegang tot de rechter voor iedereen. Een kwantitatieve toetsing van het representativiteitsvereiste doet hier afbreuk aan.

De deelnemers benoemden als oplossing het onderscheid tussen ‘algemeen belang’ acties en ‘collectief belang-’ acties. Voor acties die in ieders belang zijn (bijvoorbeeld klimaatzaken) werkt het simpelweg niet om de steun van een achterban te turven en te vergelijken met de volledige groep waarvoor de belangenorganisatie opkomt (alle inwoners van Nederland). Voor dergelijke algemeen belang acties zou voldoende moeten zijn dat de belangenorganisatie voldoende ervaring en deskundigheid heeft op het onderwerp waarvoor deze organisatie opkomt en als zodanig representatief is voor de beweging. Voor collectief belang acties (acties namens een bepaalde gemeenschap, bijvoorbeeld woonwageneigenaren) werd als oplossing gesuggereerd om te betogen dat deze ook het algemeen belang dienen: iedere inwoner van Nederland heeft er baat bij dat de mensenrechten worden gewaarborgd. Als alternatieve oplossing kwam aan bod dat de belangenbehartiger wel inzicht moet geven in de steun van de gemeenschap, maar dat de kwantitatieve toets van het aantal steunbetuigingen moet worden aangevuld met een kwalitatieve toets. Gedacht kan worden aan het inzichtelijk maken van de feitelijke activiteiten, ervaring en deskundigheid van de belangenorganisatie of aan steunverklaringen van bepaalde contactpersonen van de gemeenschap namens de gemeenschap als geheel.

Tot slot werd benoemd dat er ook buiten de WAMCA vele obstakels zijn waar belangenorganisaties tegenaan kunnen lopen wanneer zij via een juridische route een bijdrage willen leveren aan de strijd voor verandering. Denk aan de verplichte bestuursrechtelijke route voor het aanvechten van besluiten van overheidsorganen, die in de weg staat van het vinden van een collectieve en structurele oplossing bij de civiele rechter. Genoeg stof tot nadenken en onderwerpen om een vervolgsessie aan te wijden.

3.2 Sessie B: Digitale kinderrechten: privacy versus bescherming – conflicterende rechten

Georganiseerd door: NJCM-Werkgroep Jeugdrecht

Gast sprekers: Johan Kruip & Emma Wijnen

Als het gaat om de digitale leefwereld van kinderen doet zich onder meer de situatie voor dat er in het algemeen bij de overheid en bij volwassenen (ouders, onderwijzers) die verantwoordelijk zijn voor de veiligheid van het kind, weinig zicht is op waar een kind zich digitaal mee bezighoudt, terwijl ook volwassenen verantwoordelijk zijn om kinderen ook in de digitale wereld te beschermen tegen verschillende risico's en schadelijke content. Zicht verkrijgen op waar het kind zich digitaal mee bezig houdt is moeilijk niet alleen omdat de digitale wereld zo veelomvattend is, maar ook omdat het kind recht heeft op zijn/haar/diens digitale privacy. Zicht hebben op het online leven van kinderen, zowel jongere kinderen als tieners, is echter in het kader van hun bescherming in bepaalde gevallen nodig. Met name tieners behoren tot een risicogroep. In de pubertijd ontwikkelen kinderen hun eigen identiteit en maken zij zich los van hun ouders, waardoor de online activiteiten van deze tieners buiten het zicht van de ouders plaatsvinden.

Kinderen kunnen online te maken krijgen met pesten, seksueel misbruik, sextortion, sexting en allerlei andere, nieuwe vormen van online uitbuiting, geweld en bedreiging. Ook is er sprake van toenemende online radicalisering onder jongeren. Verontrustend is de jarenlange onzichtbaarheid van de slachtoffers. Met name bij tieners spelen schuldgevoelens ('eigen schuld') en schaamte een grote rol bij het verzwijgen van pesten, manipulatie en misbruik. Zaken die het nieuws bereiken, zoals Jordan (17) in de Verenigde Staten, Esmee (14) uit Hazerswoude, Onur (15) uit Enschede en de Canadese Amanda Todd (15), komen pas na de (zelf)moord van het kind aan het licht. Deze zaken zorgen tijdelijk voor maatschappelijke onrust over de ernstige online gevaren waar kinderen mee te maken krijgen.

De privacy rechten van kinderen zijn grondwettelijk én in het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) vastgelegd. Echter, onder welke omstandigheden is het de overheid en volwassenen in de privésfeer van kinderen toegestaan om inbreuk te maken op hun privacy rechten om zo de bescherming en de veiligheid van kinderen te waarborgen? Wat kan de overheid doen om de macht van de grote techbedrijven in te perken? Zo heeft het VN-Kinderrechtencomité in *General Comment* nr. 25 (2021) opgenomen welke rechten kinderen hebben in relatie tot de digitale wereld. De Europese Commissie onderzoekt momenteel de maatregelen die Meta, Snapchat, TikTok en YouTube nemen om de 'fysieke en mentale gezondheid' van minderjarigen te beschermen. Op welke wijze zou de Nederlandse overheid nu al meer kunnen inzetten op de bescherming van jonge kinderen en tieners, rekening houdend met het privacy recht van kinderen én rekening houdend met de zich evoluerende vermogens van kinderen? En welke (aanjagende) rol kan de werkgroep jeugdrecht van NJCM hierbij spelen?

De werkgroep Jeugdrecht van het NJCM heeft tijdens de lustrumviering een break-out sessie gehouden over de online rechten van kinderen. De inleiding van deze sessie werd verzorgd door Aysel Sabahoglu, voorzitter van de werkgroep Jeugdrecht. Ze introduceerde het onderwerp en gaf aan dat de privacy rechten van kinderen, die zich dagelijks en frequent in de online wereld begeven, continu onder druk staan. Datzelfde geldt voor het recht van kinderen op behoud en vorming van hun identiteit, dat mede het recht om een digitale identiteit te ontwikkelen omvat. Dit is het gevolg van het spanningsveld tussen het recht van kinderen op bescherming tegen

online gevaren en hun recht op privacy en het recht op ontwikkeling van een eigen, digitale identiteit.

Johan Kruijff en Emma Wijnen, beiden werkzaam voor UNICEF, waren uitgenodigd om een inhoudelijke toelichting te geven op de digitale rechten van kinderen. UNICEF Nederland werkt samen met de Universiteit Leiden en richt zich onder meer op thema's als het recht op online-bescherming van kinderen, digitale inclusie van kinderen, wetgeving tegen online seksueel misbruik en economische exploitatie. Eerder dit jaar heeft UNICEF samen met de Universiteit Leiden en Kennisnet een essaybundel gepubliceerd om handvatten te bieden aan de hand van bovenstaande thema's voor een betere borging van de online rechten van kinderen. Mede naar aanleiding van deze essaybundel is er een Ronde Tafel georganiseerd door de Tweede Kamer en vindt er in december een commissiedebat plaats over online kinderrechten. UNICEF heeft voorts een Jongerenraad Digitalisering om te borgen dat kinderen en jongeren ook in het kader van hun digitale rechten gehoord worden.

Kinderen zijn ongeveer zes uur per dag verbonden door middel van *devices*. Er zijn positieve effecten, zoals ontmoetingen, vriendschappen, het kunnen volgen van digitaal onderwijs, het zich kunnen identificeren met een rolmodel, het opdoen van digitale vaardigheden, en natuurlijk het spelplezier en vermaak. Echter, schadelijke content, desinformatie, seksueel misbruik, gokken, misleidende advertenties en zelfs economische exploitatie maken het internet voor kinderen en jongeren ook risicovol. Wat de onlinewereld anders maakt, is dat deze vrijwel honderd procent commercieel is. Online innovatie en ontwikkelingen gaan razendsnel, zijn ongeremd en ongericht, terwijl het waarborgen van de rechten van kinderen achterblijft of niet in dezelfde mate mee ontwikkelt. Dat maakt dat bepaalde kinderrechten onder druk komen te staan. In de digitale wereld is vooral nauwelijks sprake van bescherming van kinderen; de online omgeving wordt weleens vergeleken met het 'Wilde Westen'.

De aanwezigen bespraken de dilemma's die zij ervaren als opvoeder of als grootouder. Een vraag vanuit de deelnemers tijdens de break-out sessie was: 'Hoe om te gaan met de invloed van influencers op kinderen?' Het gesprek dat daarop volgde, leidde tot de volgende inzichten: Met name tieners zijn kwetsbaar, overschatten zichzelf en overzien vaak de gevolgen (van bijvoorbeeld het delen van naaktfoto's) niet. Het maakt dat ze bescherming nodig hebben. Daar staat tegenover dat kinderen en jongeren niet willen dat er meegekeken wordt door volwassenen. Met name jongeren ervaren dat als een inbreuk op hun leefwereld. Zo vertrokken jongeren van Facebook toen hun ouders ook op Facebook gingen. Bovendien zijn sommige jongeren digitaal wijs, maar het is de vraag of zij zich bewust zijn van hoe algoritmes werken en hoe je die kunt beïnvloeden. Het gesprek voeren met kinderen en jongeren is daarom erg belangrijk.

Ouders hebben de plicht hun kinderen te beschermen, maar missen nu de tools om hun kinderen te wijzen op de risico's en verantwoordelijkheden in de onlinewereld. Zo moeten kinderen wel een zwemdiploma halen voordat ze zelfstandig toegang tot het zwembad krijgen en op het speelveld zijn er rubberen tegels om kinderen te beschermen. Ook in de onlinewereld moeten soortgelijke beschermingsmaatregelen worden getroffen. De verantwoordelijkheid om kinderen en jongeren te beschermen is nu vooral bij ouders en kinderen en jongeren zelf gelegd. Dat zou anders moeten.

Leeftijdsverificatie kan een oplossing zijn. Vooralsnog is de leeftijdsverificatie echter een wassen neus. UNICEF bepleit dat online platforms en sociale mediabedrijven direct bij het ontwerp van digitale diensten een veilige omgeving voor kinderen dienen te creëren, zie bijvoorbeeld <https://codevoorkinderrechten.nl>. De techbedrijven dienen daarnaast blootstelling aan

schadelijke inhoud te voorkomen met inachtneming van de privacy rechten van kinderen. Verder kan er, om kinderen te beschermen, in het onderwijs meer aandacht besteed worden aan digitale vaardigheden en mediawijsheid. UNICEF bepleit voorts een Kinderrechten Impact Assessment. Het doel van een Kinderrechten Impact Assessment is om online bedrijven de risico's in kaart te laten brengen.

Een volgende punt dat aan de orde kwam is het toezicht op de digitale wereld. Dit is nog erg versnipperd: zowel de Autoriteit Persoonsgegevens als de Autoriteit Consument en Markt hebben wettelijke taken en mogen boetes opleggen, hoewel dit maar zelden gebeurt. Er zijn duidelijke, dringende kaders nodig voor de online-industrie. De Digital Services Act (DSA) is gericht op het beschermen van grondrechten van burgers in de EU en wil minderjarigen beschermen tegen gepersonaliseerde advertenties. Daarnaast is er de Mediawet waarin regels worden gesteld aan influencers. Verder bevat de AVG-regelgeving om kinderen bescherming te bieden. Idealiter zou er ook een online Kijkwijzer ingesteld moeten worden. UNICEF roept de overheid op te zorgen voor meer samenhang in de handhaving van regels en het toezicht daarop. Ook zouden techbedrijven direct aangesproken moeten kunnen worden op naleving van de DSA. Vanuit de deelnemers kwam de vraag: 'Hoe kunnen we een maatschappelijke tegenbeweging van de grond krijgen om deze bedrijven aan te spreken? Denk bijvoorbeeld aan de zogenaamde TikTok-zaak.' Echter, dit vraagt volgens UNICEF om inzet op EU-niveau. De techbedrijven zijn te sterk en te goed georganiseerd om alleen vanuit Nederland tegenwicht te kunnen bieden. Er is EU wet- en regelgeving nodig om online platforms zelf verantwoordelijkheid te laten dragen voor het beschermen van kinderen en jongeren tegen schadelijke content en voor toezicht en handhaving op platform-niveau.

Voor de werkgroep Jeugdrecht was deze break-out sessie een eerste verkenning van het onderwerp digitale kinderrechten. Het onderwerp is complex en vraagt om verdere verdieping en afbakening alvorens de werkgroep kan besluiten welke rol het beste aansluit bij de doelstellingen van het NJCM in het algemeen en de werkgroep Jeugdrecht in het bijzonder.

3.3 Sessie C: De mogelijke strafrechtelijke aansprakelijkheid van Nederlandse bedrijven bij de situatie in Gaza

Georganiseerd door: NJCM-Werkgroep Strafrecht

Panelleden: Barbara van Straaten, Frederieke Dölle (beiden Prakken d'Oliveira Human Rights Lawyers), Gerard Jonkman (The Rights Forum), Thomas van Gool (PAX) en Carolien Nieuweboer (Human Rights activist)

Door de werkgroep Strafrecht is tijdens de lustrumviering een paneldiscussie gehouden waarin een actueel en complex thema centraal stond: de mogelijke strafrechtelijke aansprakelijkheid van Nederlandse bedrijven die in Israël zijn gevestigd, dan wel op een andere manier een bijdrage leveren aan de economie van Israël, bij de situatie in Gaza. De langdurige spanningen en gewapende confrontaties tussen Israël en Palestijnse groepen in Gaza brengen vragen met zich mee over de rol van internationale actoren, waaronder bedrijven die in het conflictgebied actief zijn. In deze context komt de vraag naar voren hoe het Nederlandse strafrecht en het internationale recht van toepassing kunnen zijn op deze bedrijven.

Het onderwerp is niet alleen juridisch relevant maar ook het ethische aspect krijgt veel aandacht. Zo zijn verschillende grote internationale bedrijven zoals Starbucks en McDonalds reeds geboycot vanwege het verlenen van hulp aan of op andere manieren (financieel) steunen van Israël. Het boycotten van bedrijven is een manier voor burgers en maatschappelijke organisaties om druk uit te oefenen op bedrijven die economische voordelen halen uit activiteiten die als ethisch onverantwoord worden gezien, zoals het faciliteren van de bezetting of de schending van de rechten van Palestijnen. Dergelijke boycotcampagnes dragen bij aan het bredere debat over de rol van bedrijven in conflictgebieden en de verantwoordelijkheid die zij dragen voor de gevolgen van hun activiteiten.

Tijdens de discussie kwamen verschillende belangrijke punten naar voren, waaronder de vraag of het handelen van Israël als genocide kan worden gekwalificeerd en of het gepast is om deze term hiervoor te gebruiken. Hoewel er aanwezigen waren die stelden dat dit handelen kan worden gekwalificeerd als genocide, kwam in de discussie ook naar voren dat voorzichtig om moet worden gegaan met de term genocide en dat kwalificatie hiervan niet eenvoudig kan worden vastgesteld. Verschillende interpretaties van het begrip genocide maakte dat er geen eenduidig antwoord te geven was op de vraag of er sprake is hiervan. Op de vraag of Nederlandse bedrijven die gevestigd zijn in Israël strafrechtelijk aansprakelijk kunnen worden gesteld was ook geen eenduidig antwoord te geven. Factoren die hierbij een rol spelen zijn onder meer de nationale en internationale wetgeving en de reikwijdte hiervan, de aard van de mogelijke betrokkenheid van de bedrijven en de bewijsbaarheid. Dit maakt dat er per bedrijf naar de omstandigheden van het geval gekeken zal moeten worden om eventuele strafrechtelijke aansprakelijkheid vast te stellen. Dit zeer complexe en gevoelige onderwerp leidde dus niet tot eenduidige conclusies, maar benadrukte vooral de ingewikkeldheid van de situatie. Al met al leverde een en ander wel een vruchtbare discussie op. Het was een mooie, interessante en leerzame bijeenkomst.

Dank aan alle organisatoren, gastsprekers en panelleden die van de break-out sessies een groot succes hebben gemaakt!